

UOT 7:001.8

RAMİL ƏLİYEV*

QRAFİKA SƏNƏTİNDƏ RƏSMİN YERİ

Məqalədə qrafika sənətində rəsmnin yeri tədqiq edilmişdir. Rəsm eskiz və etüd kimi təsviri incəsənət növlərinin əsasında durur. Amma rəsm bitmiş xarakterə malik olması ilə onlardan fərqlənir. Bundan əlavə, rəsm konkret bədii mənanaya da malik olur. Rəsm konkret interyerə və dekorasiyaya da bağlı hesab edilmir. Struktur quruluşuna görə hər bir rəsm bünövrədən, zəmin və boyadan ibarət olur. Məqalədə müəllif qrafika sənətində rəsmnin həmiyyətini öyrənərək belə bir qənaətə gəlir ki, qrafikada rəsm müstəqil sənət növü hesab olunur və onun təsviri sənətin digər növlərində - rəngkarlıq və heykəltəraşlıqda, eləcə də memarlıqda obrazların yaradılmasında əsas bədii özülməsi da danılmazdır.

Açar sözlər: Rəsm, obraz, qrafika, kitab, təsvir, illüstrasiya

Rəsm qrafikanın bir növü olmaqla yanaşı bütün təsviri sənət növlərinin əsası sayılır. Rəsm öz-özlüyündə yaradıcı fəaliyyətin müstəqil növü kimi də çıxış edə bilər. Rəsmnin növləri təyinatına, texniki icrasına, mövzu və janrına görə fərqlənilir.

Rəsm təsviri sənətin bütün növlərinə və janrlarına hakimdir. Kompozisiyada rəsm vasitələri ilə müxtəlif mövzuları – inşaat işlərini, məhsul yığımını, kosmik uçuşları, səyahətləri, bayramları, kitab illüstrasiyalarını və s. gerçəkləşdirmək mümkündür.

Rəsmnin ifadəliliyinin əldə olunmasında xətlər, cizgilər və ləkələr əsas vasitə sayılır. Cizgi, ton və işıq-kölgənin köməyi ilə forma, əşyanın mütənasibliyi, xətti və hava perspektivəsi ifadə olunur.

Rəsm müstəqil sənət əsəri ola bilər. Ayrıca vərəqdə əsaslı surətdə işlənən bitkin rəsmlər dəzgah qrafikası nümunəsi sayılırlar. Kütləvi qrafikadan fərqli olaraq onlar yalnız bir nüsxədə mövcud olurlar.

Rəsm gerçəkliyin dərkini və öyrənilməsi vasitəsidir. Rəsmetmə naturanın müşahidə olunması ilə, yaddaşa, təsəvvürə və təxəyyülə görə həyata keçirilə bilər. Rəssam həyatı müşahidələrini tez bir zamanda yerinə yetirdiyi işlərdə, qısa və uzun müddətdə çəkdiyi qrafika nümunələrində, eləcə də diqqətlə işlənmiş bitkin rəsmlərdə ifadə edə bilər.

Rəsm rəngkarlıq tablolarının, freska, mozaika və vitrajların yaradılması prosesində hazırlıq mərhələsi də ola bilər. Memar və yaxud dizayner düşüncələrini ilkin olaraq layihə kimi eskiz tutumlu rəsmlərdə ifadə edir. Qısamüddətli rəsmlər və eskizlər adətən böyük bədii əhəmiyyət kəsb edir, əgər onlar görkəmli rəssamlar tərəfindən yerinə yetirilibsə, onların dəyərləri daha böyük olur.

Rəssamın istənilən işi, o cümlədən də kitab illüstrasiyalarının çəkilişi rəsmdən başlayır. Odur ki, rəsm hər bir rəssamın professional hazırlığının mühüm hissəsini təşkil edir. Akademik təhsil alan tələbələr xüsusi akademik – obyektlərin konstruksiyasını və işıq-kölgəsini ifadə edən rəsmlər işləyirlər.

Rəsm – təsviri sənətin qədim növlərindən sayılır. Rəsmnin bizim dövrə gəlib çatmış çeşidli texniki üsulları əsasən İntibah dövründə formalaşmışdır. Artıq o vaxtlar qurğuşunlu, gümüşü və digər metal qrifellərlə, italyan karandaşı, qrafit, sangina, kömür, tabaşir və pastellə, eləcə də bistr, tuş, müxtəlif rəngli mürəkkəb, akvarel və ağ rənglə rəsmlər çəkərdilər. Rəsmlər quş lələkləri, qamış və fırça ilə ağ və tona salınmış vərəqlərin üzərində icra edərdilər. Bütün bunlar sonrakı nəsillərə güclü təsir edə biləcək bədii və texniki üsulların duyulması zənginliyinə, bir çox rəssamlıq məktəblərinin isə ifadə ənənələrinin yaranması üçün əsas oldu.

Leonardo da Vinçi, Mikelancelo, Titsian, Rafael, A.Dürer, Rembrandt, P.Rubens və bir çox digər Avropa ölkələrinin rəssamları rəsmi böyük ustaları olmuşlar (1, 15). Bizə yaxın olan Rusiyada isə O.Kiprenski, K.Brüllov, A.İvanov, P.Çistyakov, İ.Repin, V.Surikov, V.Serov və başqaları rəsm sahəsində duyulması sənətkarlıq nümunəsi nümayiş etdirmişlər. Elə Azərbaycan təsviri sənət tarixi də öz yaradıcılığında virtuoz rəsmetmə istedadı ilə fərqlənən neçə-neçə sənətkarın adını yaşatmaqdadır. Orta əsr miniatürçüləri Sultan Məhəmməd, Kəmaləddin Behzad, Məhəmmədi, Sadiq bəy Əfşar, sonrakı dövrlərdə isə M.Q.İrəvani, B.Kəngərli, M.Vlasov, T.Salahov, S.Qurbanov, R.Hüseynov və s. yaradıcılığında rəsmi estetikasının ən müxtəlif duyğulandırıcı çalarlarını görmək mümkündür (2, 75).

Qeyd etmək lazımdır ki, XX – XXI əsrin rəssamları realist rəsm ənənələrini davam etdirməklə yanaşı, müasir şəraitdə avanqard cərəyan və üslublarını əhatə edən ifadə kəskinliyi ilə fərqlənən nümunələr yaratmaqdadırlar.

Rəsmi əhəmiyyətini əhatə edən yuxarıdakı fikirlərə bu yerdə onu əlavə etmək olar ki, doğrudan da hər hansı formanın çəkilişi rəsmdən başlayır və onun təsviri sənətin bütün növlərinin əsasında durduğu təkzibolunmazdır. Dahi Mikelancelonun zamanında söylədiyi “Rəsm rəngkarlıq, heykəltəraşlıq və memarlıqda ən yüksək nöqtə sayılır. Rəsm rəngkarlığın bütün növlərinin mənbəyi və qəlbi olmaqla yanaşı, bütün elmlərin də mənbəyi-başlanğıcıdır” fikrində də bu sahənin bütün sənət növlərinin inkişafında əvəzsiz rol oynadığını duymaq mümkündür (3, 78).

Rəsm – bizi əhatə edən gerçəkliyin qrafik təsviridir. Qrafikanın özü də müəyyən görünüşün rəsm vasitəsilə əks olunduğu təsviri yaradıcılıq sahəsidir. Rəsmi qrafikanın unikal nümunələrindən sayılması ilk növbədə onların hər birinin öz-özlüyündə yeganə olması ilə bağlıdır. Estamp nümunələri isə istənilən sayda çoxaldıla bilər. Bu halda müəllifin hazırladığı bir səthdən çoxaldılan həmin nümunələr də surət yox, orijinal sayılırlar.

Rəsm qrafikanın və təsviri sənətin bütün növlərinin əsası sayılır. Onun kitab qrafikasında tətbiqinin də çoxəsrlik tarixi vardır. Bir qayda olaraq qrafik təsvir kağız üzərində yerinə yetirilir. Rəsmi çəkilməsi üçün rəssama çox sadə vasitələr - qrafit karandaş və diyircəkli qələm də kifayət edə bilər. Amma digər hallarda onun əsərlər yaratması üçün daha mürəkkəb vasitələr – çap dəzgahı, litoqrafiya daşı, linoleum və ağac üçün kəsicilər (ştixellər) və s. tələb olunur (4, 45).

Qrafikada rəsm müstəqil sənət növü hesab olunur və onun təsviri sənətin digər növlərində - rəngkarlıq və heykəltəraşlıqda, eləcə də memarlıqda obrazların yaradılmasında əsas bədii özlü olması da danılmazdır. Rəsmdən tez-tez insan fəaliyyətinin bir çox sahələrində istifadə olunur və öz-özlüyündə elmi-köməkçi və texniki əhəmiyyət daşıyır. Bu mənada onun cəmiyyətin bütün təbəqələrinin istifadə etdiyi kitabda tətbiqini də xüsusi vurğulamaq lazımdır.

Rəsmi inkişaf tarixi göstərir ki, qrafik əsərlər tarixin müxtəlif mərhələlərində fəal siyasi rol daşmışlar. İnsanların, o cümlədən rəssamların nəzəri-praktiki fəaliyyətlərində nöqtələrə və xətlərə müstəsna əhəmiyyət verilir. Bu barədə A.Dürerin fikirləri maraq doğurur: “Real görünən və yaxud təxəyyül vasitəsilə canlandırılan əşyalarda üç şeyi ölçmək olar: birinci enə və qalınlığa malik olmayan uzunluğu; ikincisi eni məlum olan uzunluğu; üçüncüsü eni və qalınlığı olan uzunluğu. Bunların hamısının başlanğıcını və qurtaracağını nöqtə təşkil edir. Nöqtə isə öz-özlüyündə elə şeydir ki, onun nə hündürlüyü, nə də uzunluğu və qalınlığı vardır. Bununla belə o, hazırlanan və yaxud da təxəyyüldə canlandırılan bütün səthli şeylərin başlanğıcı və sonudur. Nöqtənin bölünməzliyini əsas götürərək bu elmdə nöqtənin heç bir yer tutmadığını deyənlərdən fərqli olaraq, bizlərin hissələrində və fikirlərlərində o, istənilən sonluqda və yerdə yerləşdirilə bilər. Çünki mən nöqtəni özümün də yetişmə bilməyəcəyim havanın yüksəkliyinə ata və yaxud da dərinlikdə yerləşdirə bilərəm” – söyləyən dahi sənətkar fikrini “insan bədəni xətkəş və pərgar

vasitəsilə çəkilə bilməz, ancaq çəkilişi nöqtədən nöqtəyə kimi çəkilməlidir” sözləri ilə tamamlamışdır.

Beləliklə, nöqtədən başlayaraq cizgi və xətlərin rəsmdə müstəsna rol oynadığını söyləyə bilirik (5, 46). Və əgər nöqtə “nə hündürlüyə, nə uzunluğa və qalınlığa malik deyilsə”, onda xətt təyinatından asılı olaraq müxtəlif xarakterli ola və müxtəlif keyfiyyətləri, əşyanın əlamətlərini, şəklini ifadə edə, müxtəlif plastik və məkan məsələlərini həll edə bilər.

Bu bədii-estetik və bədii-texniki xüsusiyyətlər kitab illüstrasiyalarının yaradılmasında da önəmli rol oynayır. Köməkçi xətt və rəsm qurulmasına yardımçı olan xətt səthi və eyniyyət təşkil etməklə vərəq üzərində yerləşdirməni şərtləndirməklə, naturanın əsas nisbətlerini ifadə edir, onun ümumi konturlarını və çevrəsini bildirir. Əşyanın forması və onun məkandakı vəziyyəti barəsində informasiya daşıyan xətt gah güclənir, gah zəifləyir, gah da ətraf mühətdə “əriyərək” tamamilə itir, yaxud da yenidən görünməklə daha qüvvətli tutumda təzahür edir.

Rəsmdə xətt forma üzərində gərgin və mürəkkəb yaradıcılıq prosesinin nəticəsidir. Ancaq xətti rəsm naturanın bütün keyfiyyətlərini ifadə etmək gücündə deyildir. Əşyanın həcmi və fakturasını, onun məkandakı vəziyyətini cizgi və tuşlama ilə ifadə etmək mümkündür. Birinci halda bunu bu və ya daha fərqli gücə və qalınlığa malik olan, həmçinin bir-birindən müxtəlif aralıqda çəkilən cizgilərlə həyata keçirmək mümkündür. Təsvir olunan əşyanın xarakterindən, onun formasından, fakturasından, məkanda yerləşməsindən asılı olaraq onlar düz və əyri, qısa və uzun, bir-birinin üzərinə qoyulmuş olmaqla yanaşı, naturanın formasına müvafiq, onun malik olduğu materialın duyulanlığını ifadə etməlidir. Rəsmdə müxtəlif texniki vasitələrlə tuşlamadan da istifadə olunur, amma unutmamaq olmasın ki, həmin prosesdə müəyyən çərçivə gözlənilməli və bu və ya digər üsulun tətbiqi əsaslandırılmalı və özünü doğrultmalıdır (6, 12).

Kitab illüstrasiyalarının monoxrom və yaxud da rəngli olmasından asılı olmayaraq, onların hər ikisinin yalnız duyğulandırıcı estetikasının tapılması nəticəsində, rəsmetmə cəlbədicisi və duyğulandırıcı baxılır. Bu önəmli məziyyətlərin əldə olunması isə ilk növbədə realist-gerçəkçi bədii ənənələrə sadıqlıq əsasında onun oxucunun marağına səbəb ola biləcək bədii tutumunu tapmaqda keçir.

Kitab qrafikası nümunələrinin istənilən nümunəsində rəsmi önəmli rol oynamasının qarşılığında, deməli ki, onun bütün janrların - portret, mənzərə, natürmort, animal, məişət, tarixi və digərlərinin yaradılmasında doğrudan da duyulası əhəmiyyəti vardır. Bu həm də o deməkdir ki, rəsm istənilən mövzuya bədii görüntü verməyə qadirdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan incəsənəti. Bakı, 1992.
2. Kərimov K. Bəhruz Kəngərli. Bakı, 1962.
3. Kərimov K. Azərbaycan miniatürləri. Bakı, 1980.
4. Kərimov K. “Nizami Gəncəvi”, Xəmsə, Miniatürlər. Bakı, 1983.
5. Искусство Советского Азербайджана. Москва, 1970.
6. Казиев А. Художественное оформление Азербайджанской рукописной книги XIII-XVII веков. Москва, 1977.

* *Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının
“Rəsm” kafedrasının dosenti,
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: ramil_art@mail.ru*

Ramil Aliyev

PLACE OF PAINTING IN GRAPHICS

The article examines the place of painting in graphics. Painting is the foundation of visual arts, as are sketches and sketches. But the picture differs from them in its complete character. In addition, the painting has a special artistic meaning. The painting is not considered to be related to a specific interior and decoration. In structure, each painting consists of a base, floor and paint. Having studied the importance of painting in graphics, the author comes to the conclusion that painting in graphics is an independent art and, undoubtedly, is the main artistic basis of other types of visual arts - painting and sculpture, as well as architecture.

Keywords: *drawing, image, graphics, book, description, illustration.*

Рамиль Алиев

МЕСТО КАРТИНЫ В ГРАФИКЕ

В статье исследуется место картины в графике. Картина - это основа изобразительного искусства, также как эскизы и зарисовки. Но картина от них отличается законченным характером. Кроме того, картина имеет особое художественное значение. Картина не считается относящейся к конкретному интерьеру и декорациям. По структуре каждая картина состоит из основы, пола и краски. Изучив значение картины в графике, автор приходит к выводу, что картина в графике является самостоятельным искусством и, несомненно, является главной художественной основой других видов изобразительного искусства - живописи и скульптуры, а также архитектуры.

Ключевые слова: *рисунок, изображение, графика, книга, описание, иллюстрация.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim olunmuşdur)

Daxilolma: İlk variant 01.10.2020
Son variant 03.12.2020